A «TÁRSADALOM» FOGALMÁNAK MAGYAR NYELVI KIFEJEZÉSEI

Kristó Gyula

V. évf. magyar-történelem-latin sz. h.

MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET

Társadalom szavunk a nyelvujítás szülötte, 1786-ban került ki Barczafalvi Szabó Dávid tolla alól, mai jelentése Helmeczy Mihály révén 1834-től terjedt el. Az első kérdés, amelyre itt válaszolnunk kell az, hogy megvolt-e 1834 előtt a «társadalom» fogalma. Erre feltétlenül igenlő választ kell adnunk. A «társadalom» fogalma sokkal régibb, mint az a szó, amit erre a fogalomra ma használunk. Ezt példákkal is lehet igazolni. Martinovics Ignác: 1790-ben latin nyelven irt Oratio ad proceres et nobiles regni Hungariae c. munkájának magyar fordításában ifj. Horvát János a leges societatis frázist - helyesen - a társadalom törvényei-vel fordítja. Martinovics nem ismerte a mai jelentésü társadalom szót, de a «társadalom» fogalmát ma élt benne, s azt a latin societas szóval fejezte ki. Széchenyi Istvánnak az 1820-as években németül megirt naplója egy mondatát /Freilich lebe ich nach den göttlichen Gesetzen und nach den Gesetzen der Gesellschaft./ a fordító igy adta vissza magyarul: «Természetesen az isteni törvények s a társadalom törvényei szerint élek». Az ilyen tipusu példák sorát, amelyeknél az idegen nyelvü szövegek modern magyar fordításában a társadalom szó a «társadalom» fogalmának meglétéről tanuskodik, szinte ad infinitum növelhetnénk. Egyet azonban bizonyitottunk vele: a társadalom szó létrejöttét megelőzte a «társadalom» fogalmának léte, azaz ily módon jogunk van a társadalom szó előtörténetéről beszélni. Annak felderitése azonban, hogy mikor alakult ki, mikor jött létre a «társadalom» fogalma, ugyszólván megoldhatatlan feladatnak látszik, s csak szinte bizonyithatatlan, ennélfogva nehezen ellenőrizhető - hipotézisekre vagyunk kényszeritve. Maga a fogalom létrejötte vagy léte azonban - a nyelv és a gondolkozás dialektikája alapján - nem önmagában álló, elszigetelt tudati jelenség, hanem éppen a nyelvi kifejezési formák révén realizálódik. Igy tehát azt kell megnéznünk, hogy mikor jelenik meg legkorábban az első «társadalom» jelentésü

szó : ez ugyanis biztosan jelzi a fogalom meglétét. Az első, általam ismert ilyen jellegű adatot Heltai Gáspár bibliafordításában találjuk, a «társadalom» fogalma tehát a XVI. század végén már megvolt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ekkor jelent meg. Nagy a valószínüsége annak, hogy a «társadalom» fogalma a XVI. század végénél sokkal korábbi eredetü, csak nyelvemlékeink nem őrizték meg. Ezt bizonyos mértékig bizonyitja az az érv is, hogy világi jellegü irodalmunk a középkorban szinte kizárólagosan latin nyelvü, míg magyar nyelvü emlékeink főleg egyházi természetüek, ezekből pedig jellegüknél fogva hiányozhatnak és hiányoznak is azok a szavak, amelyek a «társadalom» fogalmát jelölhették.

A köz és a társ szócsaládja ma már igen kiterjedt, szétágazó, javarészt minden e jelentéskörbe tartozó fogalomnak megvan a pontos, semmi mást nem jelentő szava. Mégis, még napjainkban is fordulnak elő ingadozások, bizonyos szabadabb variációk. Pl. a köztulajdon és a társadalmi tulajdon azonos jelentésü szavak. Czuczor-Fogarasi disztinkciója ellenére is nehéz kétségtelenül helytálló különbséget tenni jelentéstanilag a társaság és a társulat között, a közönség még ma is bizonyos összefüggésben jelent «társadalmat» illetve pontosabban, helyettesitheto a társadalom szóval. Baján a tanácsháza falán 1954-ben elhelyezett emléktáblán olvastam : «állitotta Baja város közönsége». A közönség szónak ilyen értelemben való használata még a Horthy-korszakban is gyakori, sőt általános, mig a felszabadulás után ritka, a dolgozónép és a társadalom helyettesiti. E példák azt hivatottak igazolni, hogy ma is - a köz és a társ szócsaládjainak hatalmas mértékü felduzzadása, gazdagsága mellett is - találhatók nyelvünkben jelentésmegoszlások. Miért ne állhatott volna ez elő 6-700 évvel ezelőtt, amikor mindössze 3-4 szó fejezhette ki a köz és a társ mai fogalomcsoportja által jelölt egyesülés, szövetség, egység, összetartozás akkor is bizonyára gazdag fogalomkörét ?

A «társadalom» fogalma létrejöttét illetően - ha ez talán kissé merésznek látszik is, - abból indulunk ki, hogy az összetartozás fogalomkörét jelentő szócsoportok alapszavai, a köz és a társ, régiek. A köz szó- a SzófiSz szerint- ugor eredetü, ugor megfelelői, manysi : kwätlij «közép», chanti : kot «ua». Társ szavunk átvétel valamelyik szláv nyelvből pl. szlovák : tovaris, az átadó nyelv

azonban pontosan nem ismert. « A magyar szó igen régi voltát bizonyítja az első szótag á ja az - ava- helyén.»[1] Ezek a szavak - vagy még inkább ezek továbbképzései - jelentésbeli differenciáltság nélkül jelenthették a XVI. század előtt az egyesülés, az összetartozás halmazszerű értelemkomplexumát, így benne a «társadalom» fogalmát is. Nem mond ennek ellent az sem, hogy társaság szavunk csak 1450 körül a Jókai-kódexben, község szavunk 1533-ban a Murmellius-szójegyzékben, közönség szavunk 1560 körül a Gyöngyösi szótártöredékben /melléknévi alakja, a közönséges már a Jókai-kódexben!/fordul elő először. Ezek a dátumok csak az első előfordulásnak, de nem a szó születésének és semmi esetre sem a fogalom kialakulásának dátumai. Ilyenformán az egyesülés és az összetartozás tudatának, fogalmának, amelyben a jelentés differenciálatlansága folytán a «társadalom» fogalma is benne van, létrejöttét a törzsi egységesülés korára, a IX. századra, de legkésőbb az államalapítás korára, a X-XI. századra tehetjük.

Ezek után nézzük meg - most már adatokkal bizonyíthatóan - hogy a «társadalom» fogalmát milyen szavak illetve szókapcsolatok fejezték ki.

1./ Mint már utaltunk rá, legkorábbi «társadalom» jelentésű szavunk a közönség. A szó 1560 körül a Gyöngyösi szótártöredékben jelenik meg először. Calepinus a latin universitas-szal, Molnár Albert a latin communitas-szal, commune-vel, Bod Péter Páriz-Pápai szótárát német megfelelőkkel kiegészítve a Gemeinschaft-tal és Gemeine-vel értelmezi. Az idegen nyelvi értelmezésekből is kitünik, hogy gazdag jelentésű szó : jelentett a XVI-XVIII. században «közösség»-et, «társaság»-ot «közönségesség»-et, 1793-ban Sándor Istvánnál «köztársaság»-ot /Velentzei közönség / A XVI. században még nem használatos mai értelemben, ezt a fogalmat akkor a község szó fejezte ki, amint ezt Tinódinak Krónikája elé irt előszava bizonyítja : «Mindezök meggondolván és uraimnak barátimnak erre való intésöket gyakorta hallván : készörittetém énmagamat az szegin eszömmel ezöknek gondviselésére foglalnom, és ez egynéhány istóriát megirnom, összeszednöm, és az községnek kiadnom. Mai jelentésben - ugy vélem - Kármán Józseftől általános. A közönség jelent társadalmat is. Pl. Heltai Gáspármál : « A biráknak a koezenségroel való

gonduiselesec adatic itt eloenkbe.» /Helt. Bibl. I. f. 2./ Illy. András-nál «Semmi annyira nem szükséges a <u>közönségben</u>, mint a jó rend.» /Illy. : Préd. II. 74./ A példákból világos, hogy a <u>közönség</u> mind a régebbi korban, mind pedig - az alábbi példából láthatóan - a reformkorban egyaránt jelenti a társadalmat : « s azok szent teljesitésébül árad a <u>közönségre</u> mennyei áldás, s fakad egyesekre tiszta lélekismeret jutalma.» /Széchenyi :VM. I. Világ 200./ A « társadalom » jelentésü <u>közönség</u> szó a XIX. század elején azonban már véletlenszerü jelenség, egyedi példa, hiszen ekkorra már kialakult s meggyökeresedett a szó mai jelentése.

Itt ujból emlékeztetnünk kell arra, hogy a «társadalom» fogalmát jelentő szavak a <u>köz</u> és a <u>társ</u> szócsoportjába tartoznak. A továbbiakban -eltérve a kronológiától - folytatjuk a <u>köz</u> szócsoportjába tartozó szavak tárgyalását.

2. /<u>K ö z</u> /fn/ szavunk már első összefüggő nyelvemlékünkben előfordul /HB. : cuzicun/. A nyelvemlékes, kódexes korban mint melléknév általános. Igy értelmezi Calepinus /plebeius/, Molnár Albert /vulgaris, vilis/. Páriz Pápai Bod-kiadása/gewöhnlich, gemein, schlecht, gering/. A társadalom» jelentésü <u>köz</u> /fn./ csak a reformkorban használatos, elvétve, egy-két példára korlátozódva. «Közre élj : ezt mondám előbb is, de a magányosságot becsülni és használni tanuld.» /Kölcsey Munkái, Parainesis 309/ «Egylelkü, egyszándéku fejedelem és nemzet, hol a királytul le a legutolsó zsellérig, nagyobb-kisebb körben, mindegyik a <u>köz</u> javát lehelli.»/Széchenyi :Világ 295/ E példákban a <u>köz</u> /fn./ nem tekinthető feltétlenül a «társadalom» fogalma kifejezőjének. Az a jelentés-konglomerátum azonban, amelynek itt anyagi burka a <u>köz</u> szó, magában foglalja a társadalomét is.

3./ Sokkal problematikusabb a <u>köz</u> szócsaládjába tartozó <u>k ö z s é g</u> jelentésárnyalatainak megállapitása. A szó először 1533-ban a Murmellius-féle latin-magyar szójegyzékben olvasható. A XVI-XVIII. század szótárai igy értelmezik : Cal. : «populus, plebs, respublica, politae», MA : «vulgus, communitas» PPBm : « communio, Gemeinschaft, Gesellschaft». Jelent tehát összességet, közönséget /lásd Tinódi imént idézett előszava/, népet, néptömeget, társaságot, falut. Kérdéses, hogy jelentett-e a szó társadalmat. A latin <u>communitas</u>, a

német Gesellschaft erre mutat. Viszont ez nem lehet perdöntő, hiszen mind a communitas, mind a Geselischaft jelent társadalmat, de társaságot is. Ezért szükséges tehát hogy a példák döntsék el jelent-e vajon a község társadalmat Gazdag anyag áttekintése után állíthatom hogy kódexeinkben s a reformkorban a község nem jelentett társadalmat. Csupán a XVII-XVIII. század szóhasználata problematikus. A nehézséget különösen az okozza, hogy egyes alkotásokban - így pl. Szkhárosi verseiben - nem dönthető el pontosan, hogy a község «rus» vagy «societas» jelentésben áll-e. «Utát megfogtad mindennek fösvénység. Nem élhet tüled az nyomorult község. Mert teneked szolgál lám minden mesterség, Kalmárság, komplárság, minden szekeresség, Vargaság, molnárság, hopp! mely szep tisztesség.» /Szkhárosi. Az fösvénységről/ Inkább «rus» jelentésben használják a szót más prédikátorok is, így Sztárai Mihály és Ozorai Imre. Minden kétséget kizáróan «társadalom» jelentésben is ismeri a szót Magyari István / Az országokban való sok romlásoknak okairól 1602./ «Nehéz továbbá az is az községnek, hogy igazsága elő nem vétetik. . . .» «Vagyon még más nehézsége is az község nek. . . .» De korábban is találunk adatot Heltainál ". . . a szegény község felkele. . . . de az urak és a nemes népek. . . »[2] Heltai élesen elválasztja a szegények és a gazdagok társadalmát. E disztinkció megtétele után használja a község, szegény község szavakat « parasztság, parasztitársadalom» értelemben. Találunk példát Bessenyei Györgynél is.

" A láne közt, tömlöcre levert adósokat
A községet kinzó nagy uzsorásokat
Spárta lakosinak elő kell mutatni,
Jó lesz gazdaginkat eként utáltatni."/Bessenyei Ágis, I. játék, I jelenés/

Végezvén a köz szócsaládjába tartozó, társadalmat jelentő szavakkal, áttérünk a társ szócsoportjának tárgyalására. Előre kell bocsátanunk hogy a társ szóból képzett szavak - különösen a társaság - gyakrabban jelölték a «társadalom fogalmát, sőt egyik-másik közülük még 1834 után is konkurrál az egyre terjedő, mai jelentésü társadalom szóval.

4./ Némiképp a kronológiát is figyelembe véve a társadalom jelentésü sza-

vak tárgyalását a társalkodás szóval folytatjuk. Igéje, a társalkodik, a XV. században a Bécsi Kódexben jelent meg először. A főnév, a társalkodás a kódexek korában viszonylag gyakori. Legáltalánosabb jelentése - mint ma is - «conversatio, Umgang», azaz «társalgás». Pl.: «Miczoda társalkodásunk vagyon nékuenk te veled.» /Ma: Bibl. IV. 10/. Jelent még társaságot: «Ha azon vylagossagban yarwnk, kyben ew lakozyk, haat egy társalkodasban lezwenk.»/Érdy K. 460/b/. Nagyon érdekes ez a szó Pázmány Péter szóhasználatában /Hasonlót majd a társaság szó tárgyalásánál látunk/. Pázmánynak kedvelt, sokat használt szava a társalkodás. Ennek illusztrálására két mondatot idézünk: «Nem vólt az embernek semmibátorsága az angyalok társalkodásában». /Pázm. Préd. 576./ A másik mondat: «Remete Pál és Antal az emberi társalkodás-kivül-való életben követték a régi sz. atyák.» /Pázm.: Luth. V. 17./ Mindkét mondat társalkodás szava társadalmat jelent. Az első mondatban található angyalok társalkodása frázis az angyalok társaságát, azaz lényegében a mennyei társadalmat, a másodikban lévő emberi társalkodás kivéve pedig az emberek társaságát, a társadalmat jelöli.

A társalkodás szó más jelzővel összetéve is kifejezhette a «társadalom» fogalmát. Pl.: «Semmi olly elő meneteles dolog nintsen e' világi társalkodásban, mint azzal a' tehetséggel birni, melly által mások által magunkat tudgyuk szeretteini.» /Szathmáry K.: Polgári rend-tartás 38. 1780./ A nyelvujítás korában és a reformkorban a szó már körülírás nélkül /ezt a tendenciát, ami végeredményben a jelző elhagyásából áll, s a nyelvujítás «nyelvrendező», egyszerüsítő tevékenységének lelki magyarázatát, a társaság szó történetében is megfigyelhetjük /fejezte ki a «társadalom» fogalmát. Pl.: Hol a' Világhang! Ez a' mostani Társalkodáserkölcs!» /Folnesics: Alvina 26. 1807./[3] A felvilágosodás korától kezdve melléknévi alakjai, társalkodó, társalkodási is körülírás nélkül jelentették a társadalmi melléknevet. Pl.: «... vonakodó tartózkodás, törsönködések fogják akadályoztatni, s emésztetni társalkodó életünket.» /Szatsvay: Hazafiak Tüköre 10. 1790./[4] «... ott ... hol a tudományok országába léptünk, a' társalkodási conventióknak vége.» /Kritikai Lapok I. 179. 1831. Bajza J./[5] A társalkodás szó a társalgás meg-

jelentével /1835/ egyre inkább háttérbe szorult, s jelenleg kiveszőben van köznyelvünkből.

A társalkodás szó a felvilágosodás koráig körülírással /emberi, világi/ attól kezdve a XIX század első harmadának végéig, nagyjából 1835-ig/ körülírás nélkül fejezte ki a «társadalom» fogalmát.

6. / A következő szó a társaság /eredetibb hangalakja társság, ezt mutatja az Érdy K. 516 a Thewrewk K. 199/. A társaság szó a mai jelentésü társadalom szó létrejötte előtt leggyakoribb kifejezője, azután pedig legnagyobb riválisa volt a «társadalom» fogalmának. E szót adatainak szigoru időrendi sorrendjében tárgyaljuk, mert összefüggések, következtetések igy válnak világosakká. A társaság szó 1450 körül a Jókai kódexben jelent meg először. A XVI-XVIII. században igen gazdag jelentésárnyalatu, jelent szükebb emberi csoportot / societas, azaz maga a mai értelemben használt társaság szó/, közösséget /consortium/, fegyverbarátságot, együtt való vitézkedést /commilitia/, barátságot, házasságot /coniunctio/, részességet/ consortio/, pajtásságot /contubernium/, társat /socius/, társalgást /conversatio/. Adatok tömegével bizonyitható, hogy a társaság szó önmagában, jelzős összetétel hiányában a felvilágosodás koráig nem jelent társadalmat. Pl. Szt. Ferenc mondja egy parasztnak «Attyamfya ha akarz my eletewnkbely lenned. es tarſaſagonkbely kell hogy . . .» /JókK 98. / Vagy másutt kolostorról olvashatjuk: «. . . es az ty tarſaſagtoknak kwzyben be menny zent keuanſagokat yndeczanak, es az keuanſagok az menyeyekre indultaſanak, . . .» /VirgK 140./ Ezek s az ehhez hasonló példák gazdag száma bizonyitja azt, hogy a XVI-XVII. században a társaság szó önmagában, azaz közelebbi körülírás hiányában nem fejezte ki a «társadalom» fogalmát./Ezt a jelenséget a társalkodás szó tárgyalásánál az imént már láttuk./Nézzünk egy más tipusu példát!

«Az poklosságból megtiztult embernek az emberi társaságba való bé fogadása. . . .» /Kár. Bibl. I. 100/ Az emberi társaság itt mást jelent, mint az eddigi példákban a társaság. Ezt nemcsak a mondat értelme bizonyitja, hanem az is, hogyha valamiféle eddig emlitett jelentésü társaságról lenne szó, Károlyi Gáspár éppen az ember fn. tőszomszédságában nem tenné a társaság mellé az emberi melléknevet. Az emberi társaság ezt a

mondat értelme kétségtelenné teszi – társadalmat jelent. Érdekes viszont itt az, hogy a XVIII. század végi, XIX. század eleji nyelvi «purgatórium» nem ízüri meg ezt a kifejezést, a főnév mellett még sokáig megmarad az emberi melléknév társadalmat jelentő állandósult kifejezésként. Így olvashatjuk Bessenyei Györgynél : « . . . nem az a célom, hogy személy szerint minden hazafi tudos légyen, hanem, hogy a legegyügyübb rendü és sorsu emberek is a magok elmebéli tehetségeket az emberi társaság javára forditanák.»/Bessenyei : Jámbor szándék, A társaságnak hasznai c. fej. / Vagy másutt : « . . .a tudatlanság. . . az emberi társaság . . . .boldogságának éjtszakája.» /Bessenyei : Tarimenes ut.37./ A«társadalom» fogalma kifejezésére Decsy Sámuel is mindig az emberi társaságot használja «Szép mesterségnek neveztetnek az emberi társaságokban azok a' mesterségek, mellyeknek gyakorlására különös talentom kivántatik.» /Decsy S. : Pannoniai Féniksz 174, de másutt is : 177, 269 stb. 1790/ A XVIII-XIX. század fordulójával nagyjából befejeződik a csak társadalmat jelentő emberi társaság kifejezés általános, mondhatnók tömeges használata, a nyelv alkalmas ekkor már arra, hogy a nehézkes körülirás helyett egy szóval, a társasággal fejezze ki a «társadalom» fogalmát. Az emberi társaság azonban nem tünt el egy csapásra, még hosszu időn keresztül él, megvan, használati köre viszont mindinkább zsugorodik, mind kevesebb helyen fordul elő, s előfordulásai is egyediek, egyre ritkulók, «társadalom» jelentését azonban mindvégig megtartja. Van rá adat Berzsenyi Dánielnél is : «Minden emberi társaságnak és szövetségnek boldogitó lelke a szeretet, s ez teszi még az uri és szolgai viszonyokat is boldogitókká. . . .» /Berzsenyi : A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól, Szöveggyüjt. II/1, 775./ Az emberi társaság itt is társadalmat jelent, ezt a mondat értelmén tul más is bizonyitja, ugyanis ahol Berzsenyi mai, tehát «nem .társadalom» jelentésben használja a társaság szót, ott mindig a jelző nélküli társaság áll. Pl. : «Nem azért, hogy sorsom az elsőbb társaságokból kitiltatna, hanem. . . .magamnak és gyermekeimnek éltem és élek.» /Berzsenyi levele Kazincyhoz, 1809/. Van rá adat Széchenyinél is. : «. . . én az emberi társaságban legfőbbnek állitom a «jobb létet» s életörömöket.» / Széchenyi : Világ 200./ Utoljára 1883-ban fordul elő, teljesen elszige-

telten, erősen egyedi példaként. "Az emberi társaság fejlődési törvényeit tanulmányozni kell, nem pedig ignorálni." [6]

Kifejezhető a "társadalom" fogalma a társaság más melléknévvel történt bővítése révén is. "Alig nyilik a nagy előmenetelre út abban a világi társaságnak rendiben, a mellyben leg nagyobb dolog az, hogy a felsőség lenyomottassék." /Pataki: Reg. 12, /Itt, a mondat értelme bizonyítja ezt, a világi társaság jelenti a társadalmat. A világi társaság mint állandósult kifejezés már kipusztult a XVIII. század második felére.

Problematikus jelentésű kifejezés a közönséges társaság. A NySz nem közöl rá adatot, így jelentése megállapításánál a szótárak - a példahiánynál fogva sokszor nehezen értelmezhető - közléseire kell támaszkodnunk. Szótáriróink így értelmezik a közönséges társaságot:

Cal.: cummunitas

PPBl: communitas, respublica

Márton J.: communitas, die Gemeinschaft, respublica, die Republik. Itt a problémát a latin communitas helyes magyar értelmezése jelenti. Van olyan vélemény, hogy Cal. communitas-a köztársaságot jelent /Nyr. XLVII. 245/. Ezt nem fogadhatjuk el, hiszen ha így lenne, értelmetlen s felesleges lenne Cal. egy másik értelmezése: "respublica = koesseg, szabad város". Cal. communitas a nem köztársaságot jelent tehát, az kétségtelen viszont, hogy az egybetartozás, a szövetség még bizonyára kevéssé differenciált jelentéskomplexumát fejezi ki. Ilyenformán ebben a jelentéshalmazban - hasonlóan Bod és Márton szótárainak communitás -aihoz - a "társadalom" fogalma is benne van. Ez utóbbi kettőben már a közönséges társaság hangalakjához csatlakozott a "respublica" jelentés. Pl. 1792-ből ezt olvashatjuk: "Svétzia. . . .közönséges Társaság, az az Respublica vala." /Gvadányi J.: XII. Károly 4./ A XVIII. század végéről már kimutatható a közönséges társaság "társadalom" jelentése: "Ugy várhatjuk azt, hogy napról napra több és több jó és hasznos tagjai lesznek a közönséges társaságnak." /Perlaki D.: Nevelés 59, 1791/ Ha a közönséges társaság kifejezés XVI-XVII. századi alakjáról nem is tudtuk kimutatni a "társadalom" jelentést, de XVIII. század végi, ilyen értelmű jelentése révén ezen állandósult kifejezésnek feltétlenül helye van a társadalom szó előtörténetében.

Összegezésül leszögezhetjük, hogy a társaság szó a kódexek korában s azon túl is, nagyjából a felvilágosodás koráig önmagában nem jelent társadalmat, mindig csak körülírással /emberi, világi, vagy közönséges társaság./

A felvilágosodás és nyelvujítás korának íróinál - szinte egycsapásra - megváltozik a helyzet. Az írók felhagynak a «társadalom» fogalmának eddigi, a társaság szó jelzős kifejezése révén nyert nehézkes, hosszadalmas kifejezésekkel / az emberi társaság imént idézett, kb. 1810 utáni, erősen elszigetelt példái kivételt képeznek ez alól/, s a «társadalom» fogalma jelölésére pusztán a társaság szót használják. Pl. : «Kötelessége az minden Társaságnak, hogy a «maga» szegényei felől gondoskodjon.» /Gelei J. : Hallónak boldog Estvéje II. 107. m. 1788./[7] Ennek oka az, hogy különösen a nyelvujítás korában létrejött uj szavak hatására a társaságról sok, a kódexek korában meglévő jelentés levált /pl. «társulat», «társalgás», / s a társaság igy - mintegy tehermentesitve - magára vehette a «társadalom» jelentést. Előfordul, hogy a társaság szó ugyanazon írónál az egyik mondatban társaságot, a másikban társadalmat jelent. Ezt látjuk pl. Bessenyei Györgynél : « Ez a dominális szék különben is az embernek társaságbéli boldogitó szabadságára semmit sem tartozik.» /Bessenyei : Magyarország törvényes állása, Szöveggyüjt. II/1. 104./ Itt a társaságbéli szó a «társadalmi» melléknév fogalmának jelölésére szolgál. Más példa : «. . . a csevegő társaságnak hasztalan lármájában fejem szédül. . . »/Bessenyei : Filozófus I. játék/ Itt a társaság szó mai jelentésben használatos. Martinovics Ignácz latin nyelven irt « Az embernek és a polgárnak oktató könyvecskéje » egymondatát a kortárs, a mozgalomban résztvevő Szentmarjai Antal igy adta vissza magyarul : «Minden társaság magát eleinte demokráciásan kormányozta.» Ebben és az alább következő példákban a társaság társadalmat jelent : «. . .az, aki tőkepénzéből és, akit a társaság ingyen fizet, az én szemeimben keveset különböz az haramiától.» /Szentjóbi Sz. L. : Töredékek Rousseau munkáiból, Szöveggyüjt. II/1. 403/. « A nyelv mienk és igy az enyém is. Az egész társaság folyamjával az egész társaság parancsol.» / Kazinczy F. : Ortológus és neológus, Szöveggyüjt. II/ 1. 697./ A példákat ad infinitum sorakoztathatnánk fel, hiszen előfordul

a «társadalom» jelentésü társaság Révai Miklósnál, Verseghy Ferencnél, Magda Pálnál, Kölcsey Ferencnél, Széchenyi Istvánnál és még sok reformkori irónál számos helyen. Talán még Bajza Józseftől idézzünk : «Megtanultam igenis a társasági élet viszonyait tisztelni, tudom, hogy ott herczeg és gróf, báró és nemes, polgár és paraszt van.» /Kritikai Lapok I. 173., Bajza J. : Észrevételek a Conversations- lexikai pörhöz gr. Dessewffy József ellen. 1831. / A társaság szó mai jelentése - a «társadalom» jelentés előretörése mellett is - töretlen és folyamatos. Ennek illusztrálására idézzünk egy példát Kármán Józseftől : «Beszaladtam Teréz szobájába Azt véltem, hogy a társaság helyrehoz.» /Kármán J. : Fanni hagyományai, Szöveggyüjt. II/1. 445./ Azt is tisztán kell látnunk, hogy bár a reformkorban a társaság szónak mindinkább általános és fő jelentésévé válik a «társaság» és a «társadalom» még más jelentések is tapadnak hozzá. Széchenyi Világjában /279/ olvashatjuk ezt a kifejezést : szép társasági szózat, ami a mai szép társalgási nyelv kifejezéssel egyenértékü. A társasági itt tehát annyit jelent, mint «társalgási». Széchenyi 1831-ben irta a Világot, s már 1835-ben - ugyancsak ő - létre is hozta a társalgás szót /NyÚSz/, egyenőre azonban - mint látni fogjuk - a maitól eltérő jelentésben. Bajza fentebb idézett müvét /1831-ben irta/ csak három év választja el 1834-től, amikor Helmeczy tollából a Jelenkor hasábjain először jelenik meg mai jelentésben a társadalom szó. Az alábbiakban tehát azt kell megvizsgálnunk, hogy tovább élt-e 1834 után a «társadalom» jelentésü társaság szó. Példáinkat különböző jellegü iratokból válogattuk össze, hogy igy általánosabb érvényü, bizonyosabb következetéseket vonhassunk le.

Irodalmi jellegü müvekből : «Oka pedig az, hogy a társaságnak csupán egy elemére támaszkodhatnak. . . » /Szontagh G. : Propylaeumok a társasági filozófiához, 1843./ «De bármily fontosnak tartsuk az egyesületi jogot, bármi hatalmas rugóját lássuk benne a polgári társaság életmüvezetének. . . .»/ Lukács M. : Néhány szó az egyesületi jog körül, 1847./

Folyóiratokból : A Mult és Jelen erdélyi lap irja : «. . .a társasági rendet felforgató forradalom. . . .»/MJ. 126./[8] «. . . a társaság felforgatása. . . .»[8] A Pesti Hirlap irja : «Ki kell emelnünk a «népet lealacsonyitott állapotjából a» nevelés áldása által, s elidegenithetetlen születési jogának ismeretére

juttatnunk, elme-kifejtés° °s ismeretekkeli gazdagitás által, ha azt akarjuk, hogy társasági helyzetének illően megfeleljen, °s a ° nemzet haladásában °s erősödésében méltó részt vegyen.» /PH. 1841. 2./ « Az angol társaság /Society for the Diffusion of useful Knowledge, 1836/ örömmel tekint el munkájára, meglehetvén győződve, hogy annak jótevő hatása van a° társaság minden osztályaira. . . .»/PH. uo./

Szótárakból : «Socialis contractus : társasági szerződés, Gesellschaftsvertrag. » /Törvénytudományi Müszótár, Pest, 1843-47./ «Societas herilis : gazdai társaság. » /Uo./[9] A különböző jellegü iratokból, irodalmi müvekből, folyóiratokból, szótárakból nyert adatok ékesen bizonyitják, hogy a társaság szó 1834 után is, legalábbis 1848-ig, szinte változatlan intenzitással foglalja magában a «társadalom» fogalmát is, mintegy rivalizálva, konkurálva a mai jelentésben 1834-ben létrejövő, egyre terjedő társadalom szóval.

A XIX. század 40-es éveinek vége, nagyjából 1843, fontos dátum a társaság szó történetében. A társaság szó, amely több mint félévszázadon keresztül mai jelentése mellett legalább azzal egyenlő kapacitással hordozta a «társadalom» jelentését is, most jelentésbelileg tisztul, nagy intenzitással kezd leválni róla a «társadalom» jelentés. 1834-től nagyjából a század közepéig a társaság szó - a «társadalom» fogalmát magán viselő intenzitás mértékét tekintve - felette állt az ugyan gyorsan terjedő, de friss sarjadásu, uj - mai - jelentésü társadalom szónak. 1848-50 után, a század második felében, annak elején mondhatnók viharos gyorsasággal terjed el, hódit tért a társadalom. 1848-49-ben a forradalom és a szabadságharc sajtója már ismeri a mai jelentésü társadalom szót, de fogalma kifejezésére legtöbbször még a társaságot használja. Ezzel a szóval él Táncsics is, Kossuth is :»... a társaságban az embernek nem járulékát, holmiját, vagyonát kell tekintetbe venni, hanem magát az embert.» /Táncsics M. : Nép szava isten szava 84./ «Polgári társaságban törvénynek kell uralkodni, nem erőszaknak.» /Kossuth L. : ÖM. XIII. 674., 1848/1962/

1843 után még jó ideig megmarad a társaság szó «társadalom» jelentése, a szó ilyen jelentésben történő használata azonban egyre ritkul, egyre egyedibbé válik. Ennek a folyamatnak az állomásait mutatják az alábbi példák.

1851 : «társasági helyzet» /Nagyegyedi Album 192., Kemény Zs./ A jelen

tésingadozást, a pontos jelentéstartalom hiányát jól illusztrálja, hogy ugyancsak Kemény ugyancsak 1851-ben a társadalom szót használja : « A szláv törzsöknek némely ága. . . .a° horvát önálló irodalom által kezdé társadalmi fogalmait távolabb vinni a magyarokétól.» /Kemény Zs. : Még egy szó 56./

1864 : «Van különbség az emberek között, . . . társasági rendeltetésök különböznek.» /Tompa M. : Egyh. besz. II. 8./[10]

1870 :«. . . e társasági egyenetlenség a kereszténveknél is fennállt. » /Szemere B. : Utaz. Kel. II. 72/[10] Szemere Bertalan nem használta sohasem a társadalom szót. E lassan konzervativvá váló szóhasználata még a 40-es években gyökerezik : «társasági viszonyok.»/Szemere B. : Büntetés 21. 1841./

1878 : « A népesség dolgozó, termelő része. . . minden érték nemzője, mint a társaság fenntartó, müvelődésteremtő és müvelődés fejlesztő eleme. . .» /Munkásmozg. tört. I. 335./

1886 : « Jogai ! Vigyázzon. . . a társaságban nincs jog a gyilkosságra.» /Timon S. : Éjek és napok 24./[11]

Látható tehát, hogy a társaság szó sokáig, több mint félévszázadig ellenállt az uj - mai - jelentésben 1834-ben megjelent társadalomnak, de azután a XIX. század utolsó évtizedére korlátlanná tette a társadalom szó uralmát.

Összefoglalva megállapithatjuk, hogy társaság szavunk a felvilágosodásig körülirással, a felvilágosodástól kezdve körülirás nélkül fejezte ki a «társadalom» fogalmát. Azt viszont már az eddigi példák is igazolták, hogy 1834 után a mai jelentésü társadalom szó nem vált egyszerre általánossá, elterjedtté. A továbbiakban ezt a tételt támasztjuk alá más adatokkal.

6./ Már emlitettük, hogy Széchenyinél a társasági a. m. «társalgási». Arra is céloztunk, hogy éppen Széchenyi hozta létre 1835-ben a társalgás szót, érdekes, hogy éppen «társadalom» jelentésben. Ime a példa : «Szövetkezzünk társalgási viszonyainkban egy test egy lélekkel közös hazánk dicsőitésére.» /Széchenyi I. : Hunn. 67. NyUSz/ A mondat értelméből is világos, hogy NyUSz is felhivja figyelmünket, hogy « itt tehát a társalgási a. m. a mai társadalmi . Arra nem nehéz választ adni, hogy miért nem vált «társadalmi -társadalom» jelentésben általánossá. Ehhez tulságosan későn jelent meg. Még erősen tartotta magát a «társadalom» jelentésü társaság. 1834-től pedig egyre terjedt a

társadalom. A társalgás átvette az ódon hangzású társalkodás szerepét, egyre jobban háttérbe szoritotta azt. A társalgás szó igy tehát - Széchenyi fent idézett példájától eltekintve - mindjárt «conversatio, Umgang» , azaz mai jelentésben vált általánossá.

7./ Ugyancsak a «társadalmi» fogalmának kifejezésére szolgál a társ fn. melléknévi alakja, a társi szó. Nem lehetett általános ebben a jelentésben, hiszen ilyen jellegü használata elszigetelt, gyér elterjedésü, csak az Athenaeum 1838-39-es évfolyamaiban találunk rá adatot :«Élet - és Társi Viszonyok»/Ath. I. Mutató, 1338./ [12]

«. . . az erkölcsi egyensuly nélkül minden társi állapotoknak rég orvosolhatatlanul föl kell vala omlaniok.» /Ath. I. 319, 1839./[12] Ilyen, valóban érdekes jelentésben való feltünése a «társadalom» fogalma nyelvi kifejezése megalkotásának szükségességét bizonyitja , elterjedésérol azonban 1834 után, a társadalom szó nagy ütemü térhóditása idején szó sem lehetett.

8./ A «társadalmi» fogalmát jelentette még a társ fn. másik - ma is, de már nem ilyen jelentésben élő - melléknévi alakja, a társas. Ilyen értelemben a XIX. század derekán használták, a 60-as években a lassan monopol-helyzetre emelkedő társadalom ill. mellékneve, a társadalmi, ezt is kiszoritotta. Használata szélesebb körü lehetett, mint az imént tárgyalt társi szóé, terjesztésében főleg a sajtó jeleskedett. Pl. : «. . . .észrevételeket /ad/. . . az ausztriai császárság társas és országos állapotjáról.» /Ath. I. 263, 1843./[13] «. . . .a politikai békés forradalom egyes osztályok társas forradalmává fajulhat.» /PH. 1848. ápr. 19./[14] Ilyen jelentésbeni előfordulására az utolsó adatot 1861-ben találjuk :«. . . nyugalmat vagy erélyt a mesterkélt társas viszonyok mindig szétrombolni vagy komoritni igyekszenek.»./Ács A. : Szeg. leány I. 89./[13] Jegyezzük itt meg még azt, hogy a társas szó, bár 1742-ben megjelent már, lassan terjedt el, s mai funkciói közül is egyiket-másikat száznéhány évvel létrejötte után nyerte el. Még 1864-ben is ilyent olvashatunk : «Délután kezdődött a táncz, közbe közbe pihenőül társalgási játékok.»/Homoród J. : Ágnes I. 38./ E helyett ma társasjátékot mondunk.

9./ Azt, hogy a XIX. század első felében és még azon tul is, nyelvünk erősen érezte egy «társadalom» jelentésü szó hiányát, az ebben a jelentésben

is használt társasélet szó megjelenése is bizonyitja. Találunk rá példát már Berzsenyinél 1818-ból :« A társas élet szent szövedékeit Te füzted egy nagy kapcsolatba. . . .»/Berzsenyi D. : Müvei I. 168./ De «társadalom» jelentésü használata a század második felére is átmyulik. Pl. : «Remény Szépirodalmi, Müvészeti és Társaséleti Folyóirat» /Remény II. 1851., cimlap/ «. . . . a társaséletnek nincsenek osztályai, hogy azok egyikéből a másikba átléphessünk. » /Kövér L. : Szinm. III. 23., 1860./ Ilyen jelentésben utoljára Beöthy Zsolt használja 1882-ben, s utána eltünik, átadja a helyét az általánossá váló társadalom szónak. « A magyar társasélet eszmékben és formákban szegényebb, semhogy elég anyagot lenne képes nyujtani egy eredeti magyar drámára. »/Beöthy Zs. : Szinmüirók 82./ Jegyezzük meg, hogy a társasélet szónak a «társadalom» jelentés mellett «társaság» jelentése is volt. 1860-ból ezt olvashatjuk : . . . a társaséleti illem különböző nyilatkozványaival fogadták a vendéget. »/Debr. Eml. 24./[15]

Ezzel tulajdonképpen be is fejeztük a társadalom szó előtörténetének tárgyalását. Végül megállapithatjuk, hogy gazdag azoknak a szavaknak, szókapcsolatoknak a listája, amelyek a «társadalom» fogalmát 1834 előtt, de azután is kifejezték/közönség, köz, község, emberi társalkodás, világi társalkodás, társalkodás, emberi társaság, világi társaság, közönséges társaság, társaság, társi társas, társasélet/. Ha végigtekintünk az itt felsorolt példákon, látjuk, hogy hallatlan jelentésgazdagság, olykor nem eléggé ámyalt, sokszor differenciálatlan jelentéstartalom kapcsolódik a szavakhoz. Azt bizonyitja ez, hogy a nyelv, illetve a nyelv müvelői, irók, államférfiak, lázasan keresik nyelvünk pallérozása, polgárositása érdekében az uj szavakat, a megfelelő jelentéseket, s a társadalom előtörténetének áttekintésekor éppen ezt - a nyelv állandó alakulását, folytonos fejlődését - kell látnunk és hangsulyoznunk.

A társadalom szót a nyelvujitás hozta létre. Barczafalvi Szabó Dávid alkotta meg, s irta le először a Magyar Hirmondó hasábjain 1786-ban, «alkalmasint a sokadalom mintájára» - füzi hozzá a NyUSz. «Nagyon tetszik a' munka az egész ott levő sok tudós Társadalomnak.» /M. Hirm. 1786 : 486./«. . . gyámolitja. . a' gazdálkodást és a ' szorgalmatosságot gyarapitó Társadalmakat.» /M. Hirm. 1786. 487./ Eredeti hangalakja társódalom volt, ami azzal magya

rázható, hogy Barczafalvi- odalom, -edelem képzőt érzett, s ezekkel is alkotta szavait. Az utolsó ilyen hangalaku szót 1847-ből olvashatjuk : «Elő-ször is vig társodalmi körben Szelid enyelgések közt láttalak.» /Pájer A. : Vers. 87./[16] Barczafalvinak temérdek e fajta gyártmányából csak az és az uradalom maradt meg. /Nyr. XI. 464./ Barczafalvi a «kollégyiom» /azaz kollégium/ fogalmára hozta létre a társadalom szót /Nyr. XI. 464./ Ugyan-ilyen jelentésben használja a szót 1787-ben készült szótárában is : «Társa-dalom : collegium» /Nyr. I. 97./ A társodalom szó «kollégium» jelentésére több példánk is van, ami végeredményben arra enged következtetni, hogy az ilyen jelentésü szó elterjedőben volt. Pl. «kollégium» jelentésben használja a szót Takáts Rafael 1795 körül irt Toldalékában./Takáts R. : Toldalék II./[17] A Mondolat /1813/ is nyujt erre példát : «Ezenkivül a ' legelső Tanódától fogva, minden Tanodalmakban, Társodalmakban, sőt a' Mindenményedelemben is az Abdától fogva minden Jézkönyveket Anyanyelvünkön kellene kikésziteni.» /Mondolat 43.. Somogyi G. / De hogy a társodalom szó a kollégium helyet-tesitésére ebben a jelentésben a XIX. század elején nem vált általánossá, arra Domby Márton szolgáltat példákat : «Követte őtet ezen kollégiumi kimulása után minden kollégiumi anathema s maranatha. . . » /Domby M. : Csokonai 23. stb. 1817/

A XIX. század elején uj jelentésben jelenik meg a társadalom /itt már mai hangalakjával !/ szó. Erről Verseghy Ferenc tudósit : «Társadalom pro társaság societas» /Verseghy F. : Anal. I. 96./ Pájer éppen imént idézett verssorai bizo-nyitják, hogy a «társaság» jelentésü társadalom /ott még társodalom alakban / /szó elterjedőben volt a XIX. század első felében.

Simai Kristóf Vég tagokra szedetett szótárában /Buda 1809./. Márton József Lexicon trilingue Latino-Hungarico-Germanicumában /1818./ Wagner Szótárában /1 Kresznerics Ferenc Magyar Szótárában /Buda, 1831./ nem fordul elő a társadalo szó. Ez azt bizonyitja, hogy a XIX. század első harmadában-jelentésétől függetle - a társadalom kevéssé vagy egyáltalán nem ismert szó volt. Emlitsük meg, hogy a Mondolat - mely azért használja - a társadalom szót is alkalmasnak tal álja gunyolódásra.[18]

Fogarasi János Német és Magyar Zsebszótárában /1836/ a társadalom

szó előfordul, jelentése «casino». Ebben a jelentésben sem lett általános, hiszen éppen az 1840-es években jönnek létre szerte Magyarországon a Casino elnevezésü egyesületek. Látható tehát, hogy a társadalom szó magyarositási célt szolgált /kollégyiom, casino/ - eredménytelenül. Itt jegyezzük meg, hogy a kollégiumnak egészen késői magyarositása is ismeretes. A Budapesti Szemle 1874. évf. 419. lapján a társoda «kollégium» jelentésben áll. Komáromy Lajos «önkényüleg felvett képzője miatt a fattyuhajtások közé» sorolja. /Nyr. IV. 513./

A Magyar Tudós Társaság Magyar és Német Zsebszótárában /TZs. 1838./ a társadalom szó jelentése problematikus. A TZs. előszavában ezt olvashatjuk :«. . . .a' még kevésbbé ismeretes, avult, táj- vagy uj szók dőlt betükkel szedettek. »Itt a társadalom szónak mind főnévi, mind melléknévi alakja /társadalmas / előfordul. Mindkettő dőlt betükkel szedett, tehát minden bizonnyal kevéssé ismert uj szó. A melléknév jelentése nem vitás : német megfelelője «gesellig, gesellschaftlich», magyar jelentése «társas, társasági, társaságbeli» .Tehát a TZs. társadalmas mellékneve nem jelentette a mai «társadalmi»-t. A TZs-ben a társadalom főnévről ezt olvassuk : «társadalom fn. Gesellschaft; Genossenschaft». A két német megfelelő között pontosvesszö van. Erre vonatkozólag a TZs. előszava a következő utmutatást adja : «A' szavak' több rendbeli értelmei pontvonallal /; / választatnak el. » A két német megfelelőből, illetve a közöttük lévő pontosvesszőből következik, hogy a magyarban is a társadalom szónak két értelem felel meg. A nyelvészek véleménye a szó értelmezésében eltérő. Lukács Lőrincz /Nyr. XI. 464./ nem magyarázza a német kifejezéseket. Ezt irja : «A társadalm-at. . . utóbb Genossenschaft és Gesellschaft értelemben használták. » Ez nem segit tehát bennünket közelebb a probléma megoldásához. Király Károly /Nyr. XXV. 266./ szerint a TZs. a szót mai értelemben használja. Szily NyUSz-a szerint a TZs Genossenschaft-jának «céh», a Gesellschaftnak «társulat»/egyébként társulat szavunk is ott jelenik meg először !/ jelentése van. Ugyanezt irja Büzás Dezső is /MNy. XXII. 278./ Tolnai Vilmos szerint a Genossenschaft «céh»-et, a Gesellschaft «egyesület»-et jelent. /NyK. XLVII. 247./ A két szó közül a Génossenschaft a kevésbé problematikus. Nem jelentheti a«társadalom» fogalmát,

mert a németben a Genossenschaft nem jelent társadalmat. A "Genossenschaft" jelentésü társadalom tehát a TZs-ben nem társadalmat, hanem célhet, szövetséget, egyesületet, szövetkezetet jelent. A Gesellschaft jelentését azért nehéz megá pitani, mert ez a szó a németben egyaránt jelent társadalmat és társaságot. Pusztán a magyar-német szótár alapján lehetetlen dönteni. A TZs. német -m gyar részének 2. kiadásában a következőket olvashatjuk : «die Gesellschaft fn társaság, egyesület, gyülekezet." Ennek alapján igazat kell adnunk Szilynek /NyUSz/ és az őt követő Buzás Dezsőnek, akik «társulat» , valamint Tolnai Vilmosnak, aki «egyesület» jelentést tulajdonitott a társadalom szónak.

Összegezésül leszögezhetjük, hogy a XVIII. század végén létrejött társa dalom szó lassan terjedt el, a XIX. század első harmadának szótárai nem is merik, jelentése is gyakran változott, ingadozott. Jelentett kollégiumot, társaság casinot, célhet, szövetséget, egyesületet, azaz nagyjából az együvé tartozás dif ciálatlan fogalomkomplexumát fejezte ki. Ugyanakkor nyelvünk szükségét érezte - s ezt a «társadalom» fogalmát kifejező szavak számbeli gyarapodása bizony -egy társadalmat jelentő, s ebben a jelentésben általános szó létrehozásának. a társadalmi fejlődés adta szükséget igyekeztek teljesiteni mindazok, akik lázas keresték a társadalom, a nemzetté válással létrejövő szilárd emberi szövetsé fogalmát kifejező szavakat. Ennek a «mozgalomnak» az élvonalába tartozott Sz chenyi István is, aki müveiben nem kevesebb, mint öt szó /ill. kifejezést/ has nál a «társadalom» fogalmára : köz, közönség, emberi társaság, társaság, társ Ezt az objektiv szükséget érezhette maga Helmeczy is, hiszen a társadalom mai jelentésben történt használata előtt a társasággal /Jelenkor 1 : 92., 1832./ társas melléknévvel /Jelenkor 2 : 306, 1833./ is kisérletezett. A társadalom mai jelentésben először Helmeczy Mihály használta 1834-ben a Jelenkor hasáb «Franciaországot társadalmi revolutiotól ója.» /Jelenkor 3 : 548., 1834., NyUSZ

Az, hogy a mai jelentésü társadalom szó a XIX. század középső harma dában, pontosabban a reformkorban jött létre, nem tekinthető véletlenszerü jelen ségnek. Mint ahogy a törzsi egységesülés korában az összetartozást differenci latlanságában kifejező szó /ill. szavak/ megszületését követelte a nyelvtől a történelmi fejlődés folyamata, most, a reformkorban, a nemzettéválás befejezése ugyanilyen szükséggel lépett fel egy, az emberek nagy bizonyos kötelékek álta szorosan összefogott egységének fogalmát kifejező szó megteremtésének

igénye. Ez a két ág összekapcsolódása, egyrészt tehát a társadalom szó jelentésingadozása, másrészt a «társadalom» fogalmát mellékjelentések nélkül kifejező szó létrehozásának igénye, azt is mondhatnánk szükségessége, eredményezte a mai «társadalom» jelentésü társadalom szó megszületését.

A mai jelentésü társadalom szó 1834 után még nem kis harcok révén, de eljutott oda, hogy köznyelvünk, tudományos, politikai, publicisztikai irodalmunk egyik legelterjedtebb, leggyakrabban használt szava lett. Ennek a folyamatnak a vázolása már a szótörténet egy ujabb fejezetét képezi.

Die Ausdrücke für den Begriff «Gesellschaft» in der ungarischen Sprache

von Gy. Kristó

Das Wort der ungarischen Sprache társadalom / Gesellschaft/ ist im Jahre 1786 erschienen, seine heutige Bedeutung ist von 1834 an allgemein. Der Verfasser bewies, dass der Begriff «Gesellschaft» viel älter ist, als das für ihn heute gebrauchte Wort. Von vielen Wörtern und Ausdrücken hat die Untersuchung erwiesen, dass sie vor 1834 den Begriff «Gesellschaft» ausgedrückt haben. Selbst das Wort társadalom «Gesellschaft» hatte die heutige Bedeutung erst nach langer Schwankung angenommen.

I r o d a l o m

1. Kniezsa István : A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/2. Akad. Kiadó Bp. 1955. 769.
2. Székely-Geréb : A magyar parasztháboruk története. 147.
3. Az Akadémiai Nagyszótár cédulaanyagából
4. Ugyanonnan, megjegyzés ott : társalkodó - társadalmi
5. Ugyanonnan
6. Ugyanonnan
7. Ugyanonnan, megjegyzés ott : társaság - társadalom
8. Nyelvünk a reformkorban, Tanulmánygyüjtemény, szerk. : Pais Dezső. Bp. Akad. Kiadó 1955. 113.
9. Bartal Antal : Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis Regni Hungariae, Lipsiae, MCMI. 618.
10. Az Akadémiai Nagyszótár cédulaanyagából, megjegyzés ott : társasági-társadalmi
11. Ugyanonnan, megjegyzés ott : társaság- társadalom

12. Ugyanonnan, megjegyzés ótt : társi -társadalmi
13. Ugyanonnan, megjegyzés ott, társas- társadalmi
14. Nyelvünk a reformkorban id. kiad. III.
15. Az Akadémiai Nagyszótár cédulaanyagából
16. Ugyanonnan
17. Ugyanonnan
18. Bárczi Géza : A magyar szókincs eredete, Egy. MNyF. Bp. Tankönyv - kiadó, 1958. 44.